

*Г.М. ЧОРНИЙ, доктор економічних наук, професор
М.П. ЯСТРЕБ, старший викладач*

*І.А. МІЩЕНКО, кандидат економічних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Методологічні аспекти оцінки рівня системи управління в аграрних підприємствах

Постановка проблеми. Аналіз господарської діяльності аграрних підприємств у різних регіонах України показує, що серед них достатньо чітко розмежовуються певні групи господарських суб'єктів з умовно однаковим ресурсним і біокліматичним потенціалом. Проте в цих групах на фоні притаманного їм виробничого потенціалу спостерігаються неоднакові результати діяльності за підсумками календарного року. Оскільки результати господарювання в сільському господарстві визначаються трьома основними чинниками – ресурсним потенціалом, ґрунтово-кліматичними умовами і станом управління, то є всі підстави стверджувати, що третій чинник відіграє вирішальну роль у ситуації, що тут розглядається. Іншими словами, рівень управління в аграрному підприємстві безпосередньо впливає на поточні й кінцеві результати його господарської діяльності. В цьому контексті заслуговує на розгляд проблема оцінки рівня управління, за якою можна було б прогнозувати перспективу розвитку конкретного господарюючого на землі суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розпочинаючи з 70-х років минулого століття та до нинішнього часу стану системи управління в сільськогосподарських підприємствах та її удосконаленню присвячено багато наукових робіт відомих науковців: С.І. Дем'яненка [1], Й.С. Завадського [2], Осовської, О.А. Косовського [3], Л.В. Романової [4], А.В. Шегди [5] із наступним захистом докторських і кандидатських дисерта-

цій, виданням монографій, підручників, навчальних посібників. Проте складність цієї проблеми потребує подальших досліджень.

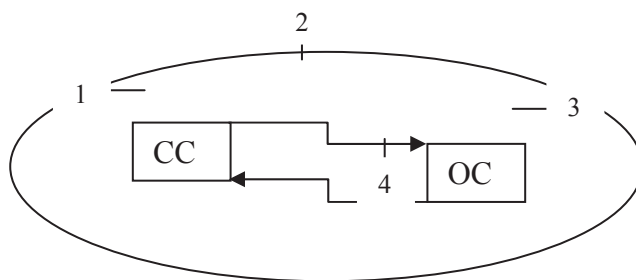
Мета статті – уточнити й поглибити семасіологічний зміст поняття «система управління» та опрацювати методiku оцінки його рівня в аграрних підприємствах.

Виклад основних результатів дослідження. Словосполучення «система управління» набуло широкого вжитку в теорії і практиці управління. Але оскільки слово як носій інформації на відміну від цифр у різних контекстах має або своє змістовне забарвлення, або взагалі зовсім інший зміст, то постає необхідність у сфері гуманітарно-економічних досліджень звернутися до конкретизації сутності окремих наукових термінів. У даному дослідженні це стосується понять «управління», «система» і «система управління».

Із 60-х років минулого століття, коли після тривалої перерви у колишньому СРСР почала відновлюватись офіційна управлінська думка, й до наших днів слово «управління» набуло надзвичайно широкого вжитку, стало настільки популярним, що його використання в ряді ситуацій не можна вважати коректним, наприклад, «управління ризиками», «управління конкурентоспроможністю», «управління якістю», «управління екологією» тощо. Ця похибка з некоректним використанням терміна «управління» легко усувається, коли дотримуватися безпосереднього зв'язку з його базовим філософським змістом. Серед чотирьох основних філософських категорій в їхній логічній послідовності – матерія, свідомість, рух і

управління четверте місце займає управління як спрямування руху елементів матеріального світу, який складається з безлічі ієрархічних динамічних систем, тобто сукупності певних елементів, між якими внутрішні зв'язки сильніші, ніж зовнішні. В кожній динамічній системі кібернетика виділяє активний елемент, який називається суб'єктом системи і приводить її в рух та об'єкт системи як групу елементів або ту її частину, що змінюється просторово, кількісно чи якісно під впливом суб'єкта системи.

Тому інтерпретуючи категорію «управління» як явища в різних сферах суспільного життя, належить спочатку визначитися з конкретною динамічною системою, з її суб'єктом і об'єктом, бо управління – це абсолютно невід'ємний атрибут динамічних систем. Зміст управління в системах різної природи (біологічних, технічних, соціальних, змішаних) полягає в оптимальному впливі суб'єкта системи (суб'єкта управління) на об'єкт системи (об'єкт управління) відповідно до їх місії та цілей.

1. Суб'єкт системи
2. Канал прямого зв'язку
3. Об'єкт системи
4. Канал зворотного зв'язку

Рис.1. Схематичне зображення системи управління

Джерело: Розроблено авторами.

Ці чотири компоненти обов'язково необхідні, щоб відбулось явище управління як таке, і вони становлять у сукупності систему управління. Наведена на рисунку 1 структура системи управління дублює розглянуту вище структуру динамічної системи, а тому виникає питання доцільності такого дублювання. Дійсно, для простих біологічних та технічних систем їхні структури збігаються з системами управління в них, а точніше система управління обмежується наявністю основних складових елементів самої системи. Наприклад, у структурі тваринного організму як кібернетичної системи виділяється головний мозок (суб'єкт системи), всі інші частини тіла (об'єкт системи), нервові

Стосовно аграрного підприємства зміст управління полягає в оптимальному впливі керівників і спеціалістів усіх рангів та повноважних органів на виробничі ресурси відповідно до його місії й цілей. Тут аграрне підприємство розглядається як конкретна соціальна система, вірніше змішана система в кібернетичному тлумаченні. Ця система складається з безлічі різних систем нижчого порядку, серед яких знаходиться місце і системі управління.

Виходячи з лінгвістичного змісту загального поняття «система» як сукупності певних елементів, належить визначитись, які ж складові компоненти створюють систему управління.

У наукових та навчально-методичних джерелах систему управління здебільшого обмежують наявністю чотирьох компонентів – суб'єкта системи, об'єкта системи, каналу прямого зв'язку і каналу зворотного зв'язку (рис.1).

ланцюги, що ведуть від головного мозку до всіх органів (канал прямого зв'язку), нервові ланцюги, що ведуть від органів тіла тварини до головного мозку (канал зворотного зв'язку). Аналогічно щойно перелічені чотири елементи виділяються, наприклад, у сучасній прасці, електрокип'ятильнику чи звичайному побутовому холодильнику як технічних системах.

Матеріали дослідження управління в соціальних і змішаних системах показують, що в них система управління не обмежується наявністю чотирьох компонентів. Тут творча діяльність людського інтелекту викликала до життя ряд умов, без яких управління здійснюватися не зможе. Ці умови є

по суті додатковими компонентами системи управління в аграрних підприємствах, спостереження за практичною діяльністю в яких дало змогу виявити і долучити до складу традиційного тлумачення поняття «система управління» наступні елементи.

1. Місія і цілі господарюючого суб'єкта.
2. Організаційна структура і структура апарату управління.
3. Функції суб'єкта управління і методи їх виконання.

4. Стимули і мотиви.
5. Правова культура СС.
6. Моральні норми поведінки СС (рис. 2).

Ці шість додаткових елементів у поєднанні з чотирма елементами, що притаманні абсолютно всім системам управління, і створюють в аграрному підприємстві єдине ціле як його власну систему управління (рис. 2).

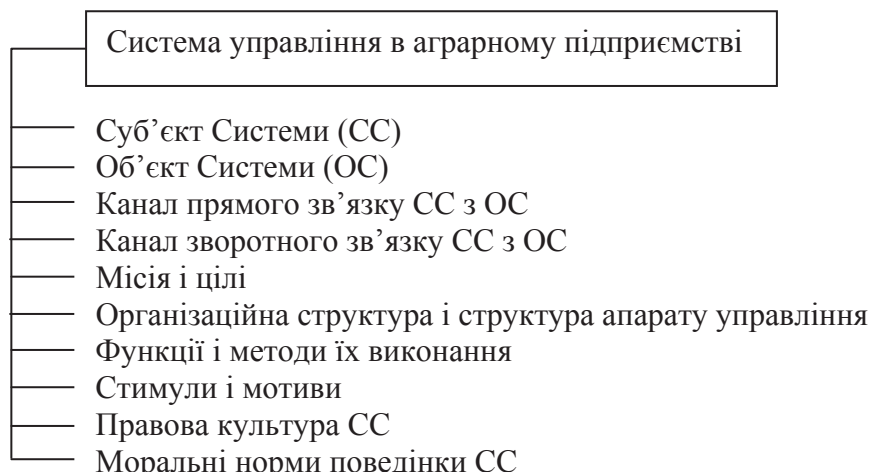

Рис. 2. Структура системи управління в аграрному підприємстві

Джерело: Розроблено авторами.

Проведеними спостереженнями зафіксовано, що лише наявність усіх цих десяти компонентів у комплексі забезпечує оптимальне управління, а тому має підстави називатися системою управління.

Такий детальний розгляд системи управління в державних сільськогосподарських підприємствах, товариствах, приватних підприємствах, виробничих кооперативах слугує підґрунтям для опрацювання методики оцінки рівня управління в них, суть якого полягає в наступному: ступінь реалізації прояву потенціалу кожного окремого елемента системи управління оцінюється експертним способом за бальною шкалою в чотирьох вимірах – незадовільно (0 балів), задовільно (3 бали), добре (4 бали), відмінно (5 балів). Сума всіх балів, поділена на 10 (кількість елементів системи управління), дає нам середній арифметичний бал оцінки системи управління. Але цей показник не може бути достатньо об'єктивним, бо вагомість

кожного елемента системи різна. Це дуже суттєва обставина: бо хоч наявність кожного елемента обов'язкова для цілісної системи, їхня роль різна за своєю вагомістю під час здійснення впливу суб'єкта системи на об'єкт системи. Тому як один із можливих варіантів пропонується після оцінки кожного елемента системи управління в балах визначити коефіцієнт його вагомості в межах десяти одиниць. Встановлення коефіцієнта вагомості справа делікатна, яка під силу лише висококваліфікованим експертам з управлінської діяльності. Тут звичайно матиме місце певна частка суб'єктивізму, але одержані результати достатньою мірою слугуватимуть оцінкою системи управління в конкретному господарюючому суб'єкті. Опрацьована методика краще сприймається з її унаочненням (табл.).

У розглянутому прикладі оцінки системи управління одержані 132 бали і будуть кількісною оцінкою її рівня.

Практичне застосування цієї методики може мати місце в цілому ряді ситуацій. Наприклад, зрілий компетентний керівник може самостійно за підсумками року оцінювати рівень системи управління в своєму господарстві та відстежувати її динаміку паралельно з динамікою основних показників господарсько-фінансової діяльності. В процесі такого аналізу він все глибше й глибше занурюватиметься у сутність усіх елементів системи управління, ґрунтовніше розуміти-

ме їхній зміст і застосовуватиме практичні дії щодо її вдосконалення. Звичайно, об'єктивніше оцінювати рівень системи управління в аграрному підприємстві можливо із залученням до цієї справи фахівців з управління (менеджменту) з науково-дослідних установ або університетів на правах експертів. Але й у першому і в другому варіантах при проведенні цієї роботи протягом кількох років коефіцієнт вагомості змінювати не можна.

Взірцевий варіант оцінки рівня системи управління в аграрних підприємствах

Елементи системи управління	Ступінь прояву, бали				Коефіцієнт вагомості	Підсумковий бал
	відмінно (5)	добре (4)	задовільно (3)	незадовільно (0)		
Суб'єкт системи		4			10	40
Об'єкт системи			3		3	9
Канал прямого зв'язку	5				2	10
Канал зворотного зв'язку	5				2	10
Місія і цілі		4			3	12
Організаційна структура і структура апарату управління			3		3	9
Функції і методи їх виконання		4			4	16
Стимули і мотиви			3		5	15
Правова культура			3		3	9
Моральні норми поведінки				0	2	2
Усього						132

Джерело: Розроблено авторами.

Керівництву холдингів, до складу яких входять групи аграрних підприємств, доцільно оцінювати рівень системи управління в них (самостійно або із залученням експертів) та враховувати його показник у балах при визначенні рейтингу за підсумками роботи календарного року. Саме в процесі такої оцінки виявлятимуться слабкі місця (елементи) в системі управління, а їх усунення автоматично сприятиме підняттю її рівня і позитивно впливатиме на кінцеві результати господарювання.

Науковцям, які проводять спеціальні програмні дослідження стану управління в аграрному секторі економіки на макрорівні, запропонована методика оцінки системи управління також сприятиме їхнім творчим пошукам.

Висновки. 1. Використання терміна «управління» в різноманітних словосполученнях в його семасіологічному тлумаченні

вимагає логічного зв'язку з конкретною динамічною системою, атрибутами якої завжди є управління як явище.

2. З позиції загальноприйнятого тлумачення поняття «система» під системою управління слід розуміти сукупність певних елементів (компонентів), поєднання яких в одне ціле є умовою прояву управління як явища.

3. У біологічних і технічних динамічних системах управління забезпечується наявністю чотирьох елементів: 1) суб'єкта системи; 2) об'єкта системи; 3) каналу прямого інформаційного зв'язку; 4) каналу зворотного інформаційного зв'язку. В складних змішаних динамічних системах, якими є аграрні підприємства, ці чотири базових первинних елементи доповнюються такими компонентами: 1) місія і цілі; 2) організаційна структура і структура апарату управління; 3) функції та методи їх виконання; 4) сти-

мули й мотиви; 5) правова культура СС; 6) моральні норми поведінки СС. Отже, система управління в аграрному підприємстві включає до свого складу 10 елементів (компонентів).

4. Пропонується один із можливих варіантів визначення рівня системи управління, який полягає в оцінці кожного елемента за

чотирибальною шкалою: відмінно (5 балів), добре (4 бали), задовільно (3 бали), незадовільно (0 балів). При цьому обов'язково належить враховувати коефіцієнт вагомості кожного компонента, що забезпечуватиме об'єктивніший показник підсумкової оцінки.

Список використаних джерел

1. Дем'яненко С.І. Менеджмент аграрних підприємств: навч. посіб. / С.І. Дем'яненко. – К.: КНЕУ, 2005. – 348 с.
2. Завадський Й.С. Менеджмент: підручник у 2 т. – Т. 2 / Й.С. Завадський. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2002. – 640 с.
3. Осовська Г.В. Менеджмент організацій: навч. посіб. / Г.В. Осовська, О.А. Косовський. – К.: Кондор, 2007. – 676 с.
4. Романова Л.В. Управління підприємницькою діяльністю: навч. посіб. / Л.В. Романова. – К.: Центр навч. літ-ри, 2006. – 240 с.
5. Шегда А.В. Менеджмент: навч. посіб. / А.В. Шегда. – К.: Товариство «Знання», КОО, 2002. – 584 с.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2012 р.

* * *